

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור 1: שבת - הותרה ודחוייה

שו"ת אבני נזר (או"ח סימן תנה אות ה):
והנה, בדין זה אם שבת הותרה אצל פיקוח נפש או דחוייה, יש שערורייה גדולה.

א. הצגת הדיון

למרות שפיקוח נפש דוחה שבת, מכל-מקום כאשר החולה זקוק למאכלים אסורים מוטב לתת לו מאכל שאיסורו קל יותר מהשני מבחינה הלכתית

בבלי יומא (פג ע"א):

מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו הקל הקל. טבל ונבלה - מאכילין אותו נבלה.

? מה הדין בחולה שיש בו סכנה בשבת וצריך לאכול בשר, ועומדות לפניו שתי אפשרויות - אכילת בשר בהמה נבלה, שאיסורה בלאו, או שחיטת בהמה שיש באיסורה כרת (יום הכיפורים) ומיתת ביי"ד (שבת).¹
לכאורה, מדין 'הקל הקל תחילה' עליו לאכול נבלה, שכן איסורה קל יותר מאשר שחיטה בשבת.
אולם, תשובה זו אינה החלטית ויש שסברו שיש להתיר לו לשחוט בשבת למרות שאיסור הפעולה חמור יותר. לטעמם, שבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש ולכן אין סיבה להקל באיסור במקום בו יש גם בעיית מאכלות אסורות.

שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרפט):

ולי נראה, שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוייה או נאמר שבת הותרה אצל חולה.²

¹ שאלה זו נשאל הראב"ד והתיר לשחוט, ראו גם: **רמב"ן** (תורת האדם, שער המיחוש, עניין הסכנה); **רא"ש** (יומא פרק ח סימן יד); **ר"ן** (יומא ד ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה וגרסימו); **כלבו** (סימן לא ד"ה מרחיצין את); **ריקאנטי** (סימן קה) כתב זאת בשם ירבינו יצחק ברבי אברהם.
² כ"כ **שו"ת התשב"ץ** (ח"ג סימן לו): "וכיון דלעניין עבודה אסיק תלמודא דהותרה שבת, הוא הדין לעניין פיקוח נפש... ולפי זה אם עניין נבלה וחילול שבת תלוי במחלוקת זו של שבת אם הותרה או אם דחוייה, הדבר פשוט שמחללין שבת ואין מאכילין אותו נבלה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ב. דעת הראב"ד: שבת הותרה

- לדעת הראב"ד, יש לשחוט לחולה את בהמה בשבת למרות שיש בכך איסור חמור. לדבריו, האיסור הוא חילול שבת בשחיטה, אבל משום ששבת הותרה אצל פיקוח נפש, אזי אין כאן כלל איסור -

רמב"ן (תורת האדם, שער המיחוש, עניין הסכנה):

ונשאל הרב **רבי אברהם בר דוד** ז"ל נבלה ומעשה שבת, וזהו לשון השאלה: אם היה חולה שיש בו סכנה וצריך לשחוט לו תרנגולת, למה לא נאמר לו לגוי שינחור לו אחת ונאכילנו הנבלה שאין בה אלא איסור לאו ולא נשחוט ונדחה שבת שהוא איסור סקילה. והשיב, שזה החולה איזה איסור עומד לפניו ומעכבו, ודאי איסור שבת לא איסור נבלה, תדע שאילו לא היה שבת מי היינו מבקשים לו נבלה, לא כי אלא שחווה, וכיון שכן האיסור העומד לפניו המעכבו הוא ששבת הותרה, לא איסור אחר, ולפיכך מתירין לו איסור שבת ולא איסור נבלה.

1. הטעמים

הרא"ש הביא את השאלה ואת התשובה של הראב"ד בצורה קצת שונה, ובדבריו יש שני טעמים לדין ששבת 'הותרה'

רא"ש (יומא פרק ח סימן יד):

שאלו את הראב"ד ז"ל חולה שיש בו סכנה אם לא יאכל בשר. אם יש לפניו נבלה ואין שחוט אם לא שנשחט בשבת. כי יש אומרים מוטב שיעבור הוא על לאו דנבלה משיעברו אחרים על איסור סקילה. והשיב, דברי יש אומרים מכוונים הם אבל יש לומר כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין. אי נמי, שאי-אפשר שלא יהא קטן אחד בסוף העולם.

התשובה הראשונה: 'כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין'. הכוונה בדבריו היא, כיון שבכל מקרה יתכנו פעולות נוספות לחולה, כגון בישול והבערה, אזי ניתן לעשות עוד פעולה, כגון לשחוט עברו בהמה.

יתכן והסברה בכך היא, 'הואיל ואישתרי - אישתרי'. כלומר, הואיל ואנחנו מתירים לעשות פעולות שונות בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אזי נתיר גם לשחוט לו בהמה, אף שפעולה זו חמורה יותר מאכילת נבלה, וזאת משום שכל תוספת חילול שבת לאחר שהשבת הותרה פחות חמור מאכילת נבלה.

התשובה השנייה: 'שאי-אפשר שלא יהא קטן אחד בסוף העולם'. הכוונה בדבריו היא, שמא יש קטן בסוף העולם שצריך לאכול בשר במציאות של פיקוח נפש, ממילא נתיר לו לחולה שלפנינו לשחוט בשר.

? הקושי בתשובה זו הוא, מדוע הקטן שבסוף העולם לא יוכל גם הוא לאכול נבלה?

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• הפוסקים נחלקו בהבנת דבריו -

~ לדעת הרב משה סופר, התשובה השנייה היא מעין התשובה הראשונה. כלומר, יש קטן אחד בסוף העולם שערכו לו ברית מילה בשבת והותר לחלל שבת עבורו. משום ששבת הותרה עבור הקטן בעשיית חבורה בשבת, ניתן לדחותה גם עבור החולה שלפנינו בעשיית חבלה בבהמה באמצעות שחיטה -

שו"ת חתם סופר (או"ח סימן פה):

ועיין מה שכתב רא"ש... על שם הראב"ד, דלהכי אין נותנים ליה נבלה משום דאיכא קטן אחד בסוף העולם... ואין שחר לדבריו אלו. ופירושו נראה לי, דאיכא קטן אחד בעולם שנימול היום ונדחה שבת באיסור חבורה ונדחה נמי בשחיטה לחולה שהיא חבורה. ושוב כיון ששחטנו לצורך החולה הלז, נאמר הואיל ואידיחי שבת לצורך נדחה נמי בבישול, ומשום הכי אף על גב שמצינו נבלה שחוטת נשחט ונבשל בשבת. וצריך עיון.

~ הרב שלמה קלוגר הביא את דברי החתם סופר וטען שאם כדבריו היה על הראב"ד לכתוב זאת מפורש, שיש קטן בסוף העולם שיש לו ברית מילה בשבת. הוא מבאר שמדובר שאם יש קטן לפנינו הוא יכול לשחוט בעצמו, שכן אין ב"ד מצווים להפרישו מחילול שבת שעושה על-דעת עצמו. לפיכך, חילול שבת באופן כזה קל יותר מאשר אכילת נבלה -

חכמת שלמה (או"ח סימן שכח סעיף יא):

והנה הך 'אי נמי' אין לו הבנה.

וראיתי בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן פה) דנדחק לפרש הכוונה על קטן למולו.

ואינו סובל כלל פירוש זה, דאם כן הוה ליה לומר דאי אפשר שלא יהיה אחד נימול היום. ולכך נראה לפענ"ד, כיון דקיימא לן בקטן ששחט ואחרים רואין אותו שחיטתו כשרה, וכיון דקיימא לן קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו, רק בידיים אסור ליתן לו...

ואם כן, כיון דאם היה כאן קטן היה מותר השחיטה לשחוט על ידי קטן, ואם כן שחיטה יש היתר לאיסורו על ידי קטן, אבל נבלה לאכילה אין שום היתר ליתן לאדם לאכול, רק דרך דחוויה, לכך טוב יותר לשחוט לו.

2. סיבת 'הותרה' ו'דחוויה': גדר האיסורים

המהר"ם מרוטנבורג מציג את הסיבה להבחנה בין איסורי תורה כאיסור נבלה לבין איסורי שבת כשחיטה, ובכך מגיע לאותה מסקנה יסודית של הראב"ד, ששבת הותרה בפני פיקוח נפש.³ לדבריו, איסור אכילת נבלה הוא 'איסור חפצא', כלשונו: 'ואריא רביע עלייהו', ולכן גם אם פיקוח נפש יתיר לאכול נבלה מכל-מקום יש כאן איסור. לעומת איסורי שבת שהם 'איסור גברא', היינו שכאשר נתיר את המלאכה בשבת אזי יש היתר מוחלט -

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה, סימן ר):

מה שהקשה מורי היאך מותר לשחוט לחולה בשבת שיש איסור סקילה, מוטב שיקנו לו נבלה שהיא בלאו... והיכא דאיכא היתירא ואיסורא קמיה מאכילין אותו הקל, דשחוטת המאכל עצמו מותר ולא נבילות שהמאכל עצמו אסור ואריא רביע עלייהו.

³ ראו גם: **שו"ת חתם סופר** (או"ח סימן פה): "דכל המצוות דחויים ושבת הותרה דהוה ליה שבת לעניין פיקוח נפש כיום-טוב לעניין אוכל נפש... והטעם לכאורה, דדחיית כל התורה נפקא מוחי בהם ואינו אלא דחיה, ובשבת יתר עליהן קרא ושמרו בני ישראל את השבת לומר דהותרה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לאור זאת טוען המהר"ם מרוטנבורג, ששבת הותרה בפני פיקוח נפש, כשם שהותר לנו לשחוט ביום-טוב משום אוכל נפש, שכן אין כלל איסורי שבת במציאות של פיקוח נפש -

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה, סימן ר):

לטעמיך תקשי להו היאך שוחטים ביום טוב עשה ולא תעשה, נאכל נבלה שהיא בלאו, אי נמי נאמר לגוי שינחור עופות דלא אסירי אלא מדרבנן, דאין שחיטה לעוף מן התורה.

אלא יש לומר, כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש הוי לדידן אוכל נפש ביום טוב כמו חול שמותר בו כל מלאכה.

והשתא נמי נימא, כיון דפיקוח נפש ילפינן ביומא דשרי, הוי כל מלאכה לחולה שיש בו סכנה מותרת כמו בחול.⁴

ג. דעת הרשב"א: שבת דחוויה

הרשב"א מציין ששאלה זו שנשאל הראב"ד, גם הוא עצמו נשאל עליה. הוא מתאר מפגש עם אחד מהרבנים שהציע בפניו את תשובתו של המהר"ם מרוטנבורג ששבת הותרה ולכן מותר לשחוט עבור החולה. הרשב"א ממאן לקבל את תשובת המהר"ם, והוא תולה שאלה זו בשאלת הבסיס, האם שבת 'הותרה' ונתיר לו לשחוט, או שבת 'דחוויה' ואין להתיר לו אלא אכילת נבלה.

הרשב"א נוטה להכרעה ששבת 'דחוויה' בפני פיקוח נפש,⁵ ולכן יש להאכילו נבלה -

שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרפט):

שאלת עוד שאודיע לך דעתי במה שנשאל **הראב"ד** ז"ל ונסתפק בו הרמב"ן ז"ל, בחולה שיש בו סכנה שמותר לשחוט לו בשבת אם יש שם נבלה, מי נאמר כיון שיש שם נבלה לא נשחוט לו, או מתירין לשחוט ולא נאכילנו לו נבלה.

ואני כבר נשאלתי על זה והשבתי ואמרתי שאכתוב לך.

תשובה: שמעתי מאחד מגדולי הרבנים שהעיד משם **הרב רבי מאיר מרוטנבורק**, שהורה להתיר לשחוט אפילו במקום שיש שם נבלה להאכילו.

אלא שהטעם שאמרו לי משמו חלוש מאד על כן איני כותבו לך.

והוא הרב שהגיד לי כן דעתו. וטעמו משום דאם אין שוחטין לו יבוא לידי סכנה שימנע מלאכול הנבלה וימות.⁶

ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוויה או נאמר שבת הותרה אצל חולה. אם נאמר שבת הותרה אצל חולה, שוחטין לו שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה. ושוחטין לחולה בשבת כדרך

⁴ חלק זה של התשובה הובא גם אצל תלמידו, **הרא"ש** (יומא פרק ח סימן יד): "ורבינו מאיר השיב בתשובה על זה, והביא דמיון מאוכל נפש ביום-טוב דשוחטין ביום-טוב דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה ומאכל נבלה דאין בה אלא לאו או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן דאין שחיטה לעוף מן התורה. אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביום-טוב הוה לדידן כל אוכל נפש ביום-טוב כמו בחול. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש הוי כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה כאילו עשאה בחול"; **שו"ת הרא"ש** (כלל כו סימן ה).

⁵ ראו גם בדבריו ב**שו"ת הרשב"א** (ח"ז סימן שמג): "שהשבת דחוויה היא אצל החולים, משום שנאמר וחי בהם ולא שימות בהם אבל לא הותרה אצלם".

⁶ נימוק זה הובא ב**רא"ש** (יומא פ"ח סימן יד): "ואני שמעתי, משום דחיישינן שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן"; **שו"ת הרא"ש** (כלל כו סימן ה).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ששוחטין אנו לעצמנו. וכדרך שאמרו בטומאה למאן דאמר טומאה הותרה בציבור שאם נטמא הכוס אפילו יש שם כוס אחר נותן לטהור אפילו מן הכוס שנטמא. אבל למאן דאמר דחוויה היא מאכילין לו הנבלה שהוא צריך לאכול ואין אנו עוברין לשחוט לו. שבמקום שיש לו בשר לאכול לא נעבור אנו ולא נדחה את השבת. וכמדומה שהלכה כמאן דאמר שבת דחוויה היא ולא הותרה.

ד. דעת הר"ן: שבת 'דחוויה', אך יש לשחוט עבורו

לדעת הר"ן, אמנם שבת 'דחוויה' בפני פיקוח נפש אך מכל-מקום יש להעדיף לשחוט עבור החולה ולא להאכילו נבלה משום ריבוי באיסורים בכל אכילה ואכילה של נבלה⁷

• ריבוי בשיעורים: שבת דחוויה

הר"ן מסביר את ההבדל בין שבת ליו"ט בנושא ריבוי בשיעורים. לדבריו, בשבת נאסר ריבוי בשיעורים משום ששבת 'דחוויה', כפי שראינו ביחס לחולה, לעומת יו"ט שהותר לגמרי מלאכות של אוכל נפש ולכן ניתן לרבות בשיעורים -

ר"ן (ביצה ט ע"ב מדפי הר"ן ד"ה ומיהא):

נראה לי ברור דודאי ריבויי שיעורא בשבת מדאורייתא מיתסר ואפילו הכי לא דמי ריבויי בשיעורא ביום-טוב לריבויי שיעורא בשבת, שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה ולפיכך כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו ומיתסר מדאורייתא.

אבל יום-טוב שאוכל נפש הותר בה, דאפילו אפשר מערב יום-טוב שרי, כל שהוא מרבה על העיקר ובלבד שיהא בטורח אחד תוספתו כמוהו. ועוד שנראה להם לחכמים שכיון שאמרה תורה אך אשר יאכל לכל נפש לא הוצרכה לשקול ולדקדק שלא יבשל אלא המצטרך אליו בלבד. ומשום הכי, ריבויי בשיעורא כל היכא דלא מפיש בטרחא שרי, אבל בשבת שהעיקר אסור אף תוספתו כמוהו מדאורייתא ולא ניתן לידחות אצל חולה.

• חולה שיש בו סכנה - לשחוט

למרות פסיקה זו, ששבת 'דחוויה', הכריע הר"ן שיש לשחוט את הבהמה עבור חולה שיש בו סכנה, ולא להאכיל אותו נבלה. לדבריו הסיבה לכך אינה נעוצה ואינה תלויה בדין 'הותרה' או 'דחוויה', כפי שכתב הרשב"א, אלא זהו חידוש דין בגדר דין 'הקל הקל תחילה', שיש הרבה איסורים באכילת נבלה לעומת שחיטה -

ר"ן (יומא ד ע"ב מדפי הר"ן ד"ה וגרסינן):

אבל נראה לי, דלגבי חולה אין איסור נבלה קל מאיסור שבת, דנהי דנבלה איסור לאו ושבת איסור סקילה, איכא חומרא אחרינא בנבלה לפי שהאוכלה עובר בלאו על כל זית זית שבה, כדאמרינן לגבי נזיר שהיה שותה יין אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב על כל אחת ואחת. אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה וחד לאו הוא דאיכא, דמעשה שבת מותרין דקימא לן היא קודש ואין מעשיה קודש. ומשום הכי לאוין הרבה דנבלה לא מיקרי איסור קל לגבי חד לאו דשבת ואף על גב דהוי איסור סקילה.

⁷ ראה מה שהעיר על דבריו **קרנן נתנאל** (יומא פ"ח סימן יד אות ג): "והר"ן כתב הטעם דבנבלה עובר על כל כזית ממנה והוי הרבה לאוין וחמירי מלאו אחד של שבת... ויש לפקפק קצת לדבריו, הא דפליגי בטבל ותרומה הא בטבל עובר על כל כזית, ובתרומה אם מתקן הטבל אינו עובר אלא על זית תרומה והחולין הנשאר שרי". השלכה מעשית מטעם זה, כתב **עולת שבת** (או"ח סימן שכת סעיף יד): "ונראה לפי טעם זה, אם החולה אינו צריך אלא לכזית מאכילין אותו נבלה. ולדינא צריך עיון".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ה. פסק ההלכה

• דעת הטור

הטור פסק שיש לשחוט את הבהמה עבור החולה ולא להאכילו נבלה, וטעמו משום ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש. בכך ממשיך הטור את פסיקת אביו והמהר"ם מרוטנבורג, ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש והרי היא כיום חול, כלשונו של המהר"ם⁸ -

טור (או"ח סימן שכח):

היה החולה צריך לבשר שוחטין לו ולא יתנו לו בשר נבלה כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בשחיטה, כי השבת הוא אצלו כחול לכל מה שצריך על כן אין להאכילו בשר נבלה.

• דעת השולחן ערוך

השולחן ערוך פסק למעשה שיש לשחוט את בהמה עבור החולה -

שולחן ערוך (או"ח סימן שכח סעיף יד):

היה חולה שיש בו סכנה וצריך בשר, שוחטים לו ואין אומרים נאכילנו נבלה.

? נשאלת השאלה, האם הסיבה להיתר נובעת משום ששבת 'הותרה', או שמא שבת 'דחוייה' בפני פיקוח נפש, אך מכל-מקום נשחוט עבורו את הבהמה מטעמים שונים, כגון טעמו של הר"ן שאיסור נבלה הוא הרבה לאוין, או שמא יש חשש שהאדם יקוץ באכילת הנבלה המאוסה לו ויסתכן?

~ 'הותרה'

יש שכתבו בדעת השולחן ערוך, שהסיבה שמותר לשחוט עבורו בשבת היא משום ששבת 'הותרה'⁹ **מגן אברהם** (או"ח סימן שכח ס"ק ט): "שוחטים לו - דשבת הותרה אצל פיקוח נפש".

~ 'דחוייה'

הלבוש טען ששבת 'דחוייה' בפני פיקוח נפש, וזו הסיבה לשחוט עבורו, שכן הכוונה היא שאיסורי שבת נדחו עבור הצלת החולה, ובכללם כל איסורי שבת. בשונה מאיסור נבלה שלא נדחה עבור החולה. עוד נימק את הסיבה שאין להאכילו נבלה, מחשש שמא יקוץ האדם באכילתה ויסתכן¹⁰ -

לבוש (שם):

חולה שיש בו סכנה שהיה צריך לבשר שוחטין לו, ואין אומרים נאכילנו נבלה שהיא לו איסור לאו, ולא נחלל שבת בשחיטה שהיא לנו איסור סקילה, כי השבת דחוייה היא אצל חולה שיש בו סכנה מכל האיסורים

⁸ כ"כ ב"ח (או"ח סימן שכח אות ז ד"ה היה החולה) בהסבר הטור.

⁹ **תוספת שבת** (או"ח סימן שכח ס"ק יז): "דשבת הותרה לו אצל פיקוח נפש, ולכך שוחטין לו כדרך ששוחטין ביו"ט".

¹⁰ כ"כ: ט"ז (או"ח סימן שכח ס"ק ו): "כי בנבלה יעשה עבירה בכל כזית וכזית. ועוד, שמא יהיה קץ באכילת נבלה"; **עטרת צבי** (שם ס"ק טו); **עולת שבת** (שם), פתח בהבנה שטעמו של השולחן ערוך כדעת הרא"ש, אך סיים: "ואפשר לומר דסבירא ליה דאפילו למאן דאמר דסבר דחוייה היא אפילו הכי אין מאכילין אותו נבלה מטעם שכתב הרא"ש... דחיישינן שמא יקוץ החולה באכילת איסור ולא ירצה לאכול ויפרוש ויבוא לידי שהייה ויסתכן. או סבירא ליה כמו שכתב הר"ן... שאין איסור נבלה קל מאיסור שחיטה, משום דהאוכל נבלה עובר בלאו על כל זית וזית שבה, אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה ולאין הרבה, דנבלה לא מיקרי איסור קל לגבי חד לאו דשבת ואף על גב דהוי איסור סקילה"; **באר היטב** (שם ס"ק ז): "כי בנבלה יעשה עבירה בכל כזית וכזית, הר"ן".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

השייכים לשבת, דוחי בהם כתיב והיא אצלו כחול לכל מה שצריך, על כן אין להאכילו בשר נבלה, דהא לא הותרה נבלה לחולה בחול במקום שיש לו בשר כשר, וכיון שלא הותרה לו נבלה בחול כשיש לו בשר כשר, אי"כ השחיטה קדמה לו בחול, ובשבת הויה לה השחיטה לגביה פיקוח נפש ואין דבר עומד בפני פיקוח נפש. הג"ה ועוד טעם אחר, שמא יהיה החולה קץ באכילת איסור, ויפרוש ויסתכן.

« משנה ברורה (או"ח סימן שכח ס"ק לט) :

הרבה טעמים נאמרו על זה - יש אומרים, משום דשבת הותרה אצל פיקוח נפש ולכן שוחטין לו כדרך ששוחטין ביום-טוב... אבל הרבה ראשונים כתבו דשבת רק דחוייה היא, אלא הטעם הוא דשמא יהיה קץ באכילת נבלה ולא יאכל ויסתכן. ובבית יוסף הביא עוד טעם בשם הר"ן, דבנבלה עובר על כל כזית ממנה וחמיר מאיסור לאו דשבת.

כאמור, דעת השולחן ערוך בשאלה האם שבת 'הותרה' או 'דחוייה' אינה ברורה, אך נראה שניתן להכריע בשאלה זו ביחס לדבריו מהסברו את דעת הרמב"ם, כפי שיתבאר.

1. דעת הרמב"ם

בדעת הרמב"ם נחלקו הפרשנים, בשאלה האם הוא סובר ששבת 'הותרה' או ששבת 'דחוייה'. הרמב"ם לא התייחס לשאלת הראב"ד ממנה ניתן ללמוד על שאלה זו, אך מדבריו בהלכות שבת ניכרת התייחסות לשאלה זו, אך היא נתונה במחלוקת פרשנים בדעתו¹¹

1. דעת הרב יוסף קארו: דחוייה

מלשון הרמב"ם נראה ששבת 'דחוייה' במציאות של פיקוח נפש שבת

רמב"ם (הלי שבת פ"ב ה"א) :

דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות. לפיכך, חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך, מחללין עליו את השבת, שספק נפשות דוחה את השבת.

הרב יוסף קארו ערך השוואה בדעת הרמב"ם בין דין הקרבת קורבנות בעת טומאה בציבור, שם פסק הרמב"ם שהטומאה 'דחוייה' ולא 'הותרה', לבין דיני שבת.

בכך, לדבריו שיטת הרמב"ם כדעת הרשב"א הנ"ל ששבת 'דחוייה'¹²

כסף משנה (שם) :

¹¹ ראו בהרחבה: שו"ת יחווה דעת (ח"ד סימן ל).
¹² כ"כ בית יוסף (או"ח סימן שכח סעיף יד ד"ה יהיה) : "והרמב"ם פסק בפרק ד' מהלכות ביאת המקדש כמאן דאמר טומאה דחוייה היא בציבור. ואם כן גם בשבת יסבור כן. ובהדיא כתב בפרק ב' מהלכות שבת דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות, וכדעת הרשב"א".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בפרק כיצד צולין (פסחים עז ע"א) איפליגו תנאי טומאה אם דחוייה היא בציבור או הותרה. ופירש רש"י, דחוייה אף על גב דאכשר רחמנא למיתי בטומאה לאו היתר גמור הוא אלא היכא דלא משתכחי טהורים, וכיון דלאו היתר גמור הוא בעיא ציץ לרצויי.

ומשמע בגמרא דהלכה כמאן דאמר דחוייה היא, וכן פסק רבינו בפ"ד מהל' ביאת המקדש.¹³ ומשמע דכי היכי דאיפליגו בטומאה, הכי נמי איפליגו בשבת לגבי חולה אם היא דחוייה או הותרה וקיימא לן כמאן דאמר דחוייה, וכ"כ הרשב"א והר"ן שהשבת דחוייה היא אצל חולה ולא הותרה.

« סברת ההשוואה בין טומאה לשבת »

יתכן לבאר את ההשוואה בין הקרבת קורבנות בעת טומאת הציבור לעשיית מלאכה בשבת עבור פיקוח נפש, ששניהם בגדר 'דחוייה', שכן היכולת לקבוע 'הותרה' או 'דחוייה' היא בקביעות ושגרתיות האירוע. כלומר, באם המציאות היא קבועה ומוכרחת כמו קיום ברית מילה בשבת או הקרבת קורבנות תמיד בשבת, אזי במקום כזה התורה לא אמרה את האיסור (שבת) ואין כלל מגבלה ושבת 'הותרה'. אבל במקום שהוא אירוע חד-פעמי ולא קבוע, האיסור רק נדחה ולא הותר.

לפיכך, אירוע של פיקוח נפש בשבת ומציאות טומאת הציבור מהווים אירועים שאינם קבועים ושגרתיים, ולכן השבת רק נדחית בפניהם.¹⁴

חכמת שלמה (או"ח סימן שלא סעיף א) :

והטעם הנכון דלמה טומאה דחוייה, וכן בשבת לחולה, ולקורבן ציבור הותרה? אך העניין הוא - מה דאפשר לקיים זה בחול ואין לו שייכות לשבת דווקא, רק על דרך מקרה והזדמנות הוי שאירע כן בשבת וכן שאירע כן בטומאה, זה הוי רק דחוייה ולא הותרה. דהרי טומאה אפשר הוא שלא יהיה טמא, וכן חולה אפשר שלא יהיה מסוכן בשבת, לכן אם אירע טומאה או חולה בשבת הוי רק דחוייה. אבל קורבנות ציבור, יש קורבנות דשייכין רק בשבת, או דהחויב בכל יום ושבת בכלל זה, כיון דכתיב תמיד ומוכרח להיות בשבת גם כן, בזה הוה הותרה.

¹³ **רמב"ם** (הל' ביאת המקדש פ"ד ה"ז): "ומנין שטומאת מת דחוייה בציבור. שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. כך למדו מפי השמועה, שאנשים יחידים הם שידחו לפסח שני אם היו טמאים, אבל ציבור שהיו טמאי מת אינן נדחין אלא הטומאה תדחה ויעשו פסח בטומאה, והוא-הדין לכל קורבן שקבוע לו זמן כפסח שהוא דוחה את הטומאה".
¹⁴ להרחבה בגדר זה, ראו מה שהתבאר בשיעור הקודם 'פיקוח נפש - הותרה ודחוייה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1.1 דחיית ההשוואה: בין טומאה לשבת

שני קשיים עומדים בפני שיטת הרב יוסף קארו בדעת הרמב"ם ששבת 'דחוויה' - עצם ההשוואה בין טומאה לשבת אינה מוכרחת ואינה מוזכרת, ולשון הרמב"ם

• בין שבת לטומאה

שו"ת חתם סופר (או"ח סימן פה):

דברי הרשב"א שבכסף משנה רפ"ב משבת צריכים עיון גדול, מה ראה לדמות שבת לטומאה, וכי בחדא מחתא מחתינהו. דילמא טומאה דחוויה ושבת הותרה. ומה עניין עבודה לפיקוח נפש, דילמא לעניין אחד מהם הוא דחוויה ולאידך הותרה.

מהר"ץ חיות (יומא מו ע"ב ד"ה שבת):

שבת דהותרה וכו' טומאה דחוויה היא - מכאן קשה לי על שיטת מר"ן הכסף משנה שהביא בשם הרשב"א... דלמאן דאמר טומאה דחוויה הוא-הדין פיקוח נפש בחולה דחוויה. ולמאן דאמר טומאה הותרה הוא-הדין פיקוח נפש. והרי אפילו לעניין קורבנות ראינו למאן דאמר דשבת הותרה מכל-מקום טומאה דחוויה, הרי מוכח דלא דמי להדדי ענייני הדברים אשר הותרו בקורבנות, ומכל-שכן דאין לדמות טומאה לפיקוח נפש.

« סברת ההבחנה בין טומאה לשבת

ההבחנה בין פיקוח נפש בשבת שהוא 'הותרה' לשאר איסורים, שבפיקוח נפש מדובר על חיי האדם

שו"ת חתם סופר (או"ח סימן פה):

והטעם לכאורה, דדחיית כל התורה נפקא מוחי בהם ואינו אלא דחיה, ובשבת יתר עליהן קרא ושמרו בני ישראל את השבת לומר דהותרה.

1.2 'שבת לגבי חולה הרי הוא כחול לכל הדברים'

הקושי הנוסף על שיטתו של הרב יוסף קארו בדעת הרמב"ם, הוא מהמשך דברי הרמב"ם שהגדיר את השבת כיום חול לגבי פיקוח נפש, לשון המורה על גדר 'הותרה'

רמב"ם (הלי שבת פ"ב ה"ב):

אמדהו ביום השבת שהוא צריך לכך וכך שמונה ימים אין אומרים נמתין עד הערב כדי שלא לחלל עליו שתי שבתות אלא מתחילין מהיום שהוא שבת ומחללין עליו אפילו מאה שבתות כל זמן שהוא צריך ויש בו סכנה או ספק סכנה מחללין, ומדליקין לו את הנר ומכבין מלפניו את הנר ושוחטין לו ואופין ומבשלין ומחמין לו חמין בין להשקותו בין לרחיצת גופו. כללו של דבר, שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן טו) :

ולזה נלע"ד דגם הרמב"ם סבירא ליה שכל האיסורים הותרו לגבי פיקוח נפש. ומה שכתב ריש פ"ב מהלכות שבת דחוויה שבת אצל סכנת נפשות, לאו דווקא הוא, ומשום שנזכר בש"ס כמה פעמים לשון דוחה שבת לזה כתב לשון דחוויה...¹⁵ והראיה שהרי כתב הרמב"ם שם שדחוויה אצל סכנת נפשות כשאר איסורים, ובשאר איסורים כתב (בהלי מאכלות אסורות פי"ד ה"ז) שאין מחזירין על היתר בסכנת נפשות רק ממחרין לתת לו אף דבר איסור, והיינו משום דסבירא ליה דהותרה ולא מהדרין על היתר... ומה שכתב שם **הכסף משנה**, הוא דחוק לענ"ד. וכן מוכח ממה שכתב **הרמב"ם** בפ"ב מהלכות שבת, וביתר ביאור בפירוש המשנה... הטעם שבמקום פיקוח נפש עושים רק ע"י גדולי ישראל, כי אם יעשו ע"י קטנים או עכו"ם יבואו להקל בחילול שבת כי לא ידעו שזה הותר רק בשביל פיקוח נפש. ואי נימא שדחוויה היא לגבי פיקוח נפש, וא"כ מדאורייתא צריך להדר לעשות בהיתר וכדאיתא ביומא. וא"כ איך אפשר שיתקנו לעשות דווקא בגדולים בשביל איזה חשש... ועל כן צריך לומר כמו שכתבתי לעיל, דהרמב"ם סבירא ליה דהותרה.

רמב"ם (הלי שבת פ"ב ה"ג) :

כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גויים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם. ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם.

2. דעת הרמ"א: הותרה

בניגוד לדעת הרב יוסף קארו שהבין בדעת הרמב"ם שהוא סובר ששבת 'דחוויה', הרי שהרמ"א למד בדעת הרמב"ם ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש.¹⁶ הדיון של הרמ"א הוא בעניין קיום ברית מילה בשבת, כאשר היה מנהג רווח באותם ימים שהיו שני מוהלים (אחד מל-חותך, והשני פורע). השאלה היא, האם אפשר לנהוג כך גם בשבת, כי שמא יתכן וההיתר למול בשבת הוא רק כאשר נעשית כל המצווה ע"י אדם אחד.

• **ים של שלמה** (יבמות פרק ח סימן ג) :

מצאתי בקובץ אחד ישן מדויק,¹⁷ וז"ל: שני מוהלים מותרים להיות אחד חותך ואחד פורע בשבת, דכל חד וחד עביד פלגא דמצווה... אבל בתשובות מהר"י ברונא (סימן מב) מצאתי וז"ל: לענין שני מוהלים בשבת אחד למול ואחד לעשות פריעה, נראה לי דאין נכון, כיון דתנן מל ולא פרע כאילו לא מל, נמצא דקמא חילל שבת בלא גמר מצווה.

¹⁵ **ערוך השולחן** (יו"ד סימן רסו סעיף כה) : "והרמב"ם לא מיירי בענין הפרש זה וכתב לשון דחוויה, כלומר שהשבת נדחית מפני פיקוח נפש, ואין כוונתו דחוויה ולא הותרה"; **צפנת פענח** (הלי שבת פ"ב ה"א) : "אך באמת רבינו ז"ל לא רצה לומר כן, רק דרצה לומר דלא נימא דיש איסור שבת רק דסכנה דוחה אותה, רק דגוף השבת נדחה מפני הסכנה".
¹⁶ כ"כ **שו"ת אבני נזר** (או"ח סימן תנה אות ה) : "והרמב"ם... כתב ואלו האפיקורסים שאומרים שזה חילול שבת. עליהם הכתוב אומר גם אני נתתי להם חוקים לא טובים. מבואר דבאמת אינו חילול כלל ושבת הותרה".
¹⁷ המקור הוא **ספר התרומה** (מהדורת פרידמן, עמוד 228). ראו גם : **נימוקי יוסף** (בבא מציעא טו ע"א מדפי הרי"ף) : "מילה כל מה שנעשה בה הוא גוף המצווה עצמה, ואם לא גמרה לא נעשית אלא חצי המצווה, כמו שאם לא הטיל ציצית אלא בשתי כנפיו, וכן בתקיעת שופר אם לא השלים התקיעות".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הרמ"א טען שהמחלוקת תלויה בשאלה האם שבת 'הותרה' או 'דחויה' - אם שבת 'הותרה', אזי אפשר לקיים ברית מילה בשבת כאשר אחד מל-חותך והשני פורע. ואילו אם שבת 'דחויה' אזי ההיתר לדחייתה הוא בעשיית מילה ע"י מוהל אחד בלבד.

הרמ"א עצמו טען והוכיח בדעת הרמב"ם ששבת 'הותרה', ולכן ניתן למול ע"י שני מוהלים בשבת¹⁸

רמ"א (יו"ד סימן רסו סעיף יד):

ולא מצאתי ראייה לדבריו, ואדרבה נראה לי דשרי דהא מילה דחיא שבת כמו עבודה במקדש שכמה כהנים היו עובדים ומחללים שבת, דמאחר דשבת ניתן לדחות הרי הוא כחול לכל דבר.

שו"ת הרמ"א (סימן עו):

ועוד ראייה מענין פיקוח נפש, דכתבו הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת) והטור, דשבת הוא אצלו כחול גמור. ולכן כתב הטור דשוחטין לחולה ולא מאכילין אותו נבלה, משום שהוא אצלו כחול גמור לכל הצורך לו, וכן כתב הרא"ש סוף יומא בשם מוהר"ם. אם כן אנו רואין דאין מדקדקים באיסור פיקוח נפש לעשות האיסור הקל מאחר שהוא כחול, והוא הדין דבבי יכולין לעשות מלאכה אחת כמו בחול. ואם כן במילה נמי, דהא ילפינן דפיקוח נפש דוחה שבת ממילה.

• דעת הרב יוסף קארו

לעומת הרמ"א שהתיר לשני מוהלים למול בשבת משום ששבת 'הותרה', הרי שהרב יוסף קארו נאמן לשיטתו בביאור דעת הרמב"ם ששבת 'דחויה' ואין למול ע"י שני מוהלים

~ **בית יוסף (יו"ד סוף סימן רסו):**

יש ליזהר שלא ימולו שני אומנין מילה אחת לכתחילה בשבת, כגון שיתנו ביניהם שזה ימול וזה יפרע אלא המל הוא יפרע.

שולחן ערוך (יו"ד סימן רסו סעיף יד):

יש ליזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה אחת בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל הוא עצמו יפרע.

¹⁸ ראו עוד שאגת אריה (סימן נט) שדחה את דברי הרמ"א. אך ערוך השולחן (יו"ד סימן רסו סעיף כד) צידד בדעת הרמ"א: "וכן המנהג פשוט בכל העולם, וגם רבינו הבית יוסף עצמו בספרו בדק הבית הביא להיתר".